

Ari-Matti Nuutila

Asiantuntijat ja ”asian tuntijat” Bodom-journalismissa

Bodom-tapaus oli valtakunnallisissa uutisissa runsaan vuoden aikana väljästi laskettuna jopa 90 päivänä, siis lähes joka kolmas päivä. Tällaiseen tulokseen ei tainnut päästä yksikään poliitikko, vaikka he suorastaan tarvitsevat julkisuutta työssään. On ymmärrettävää, että Bodominjärven surmatyöt kiinnostivat mediaa ennennäkemättömällä tavalla, olihan kyseessä yksi suomalaisten kollektiivisen muistin suurimpia traumoja. Mutta täytyy ymmärtää, että yleiset rikoslain säännökset ja ihmisoikeusperiaatteet kunnian ja yksityisyyden suojasta koskevat mediaa, poliisia, syyttäjiä, asianajajia, asiantuntijoita ja ”yllätystodistajia”. Nyt on aika pohtia, mitä tämä valtava Bodom-julkisuus meille opetti – vai opettiko mitään?

Ennen vastaamista on paikallaan tehdä lyhyt kertaus koko tapaukseen. Heleänä helluntaiaamuna 5.6.1960 Espoon Bodominjärveltä löydettiin puukolla revitty ja maahan lyhythystynyt teltta ja sen päällä makaamassa neljä ruhjottua nuorta, joista kolme oli kuollut ja yksi oli tajuttomuuden rajamailla haavoittuneena. Teltan löytäjä hälytti paikalle poliisit, ja kohta tiedettiin kaikkialla Suomessa, että Espoossa oli tapahtunut Tulilahden raakalaistekoa muistuttava kammottava rikos. Myös Isojoella tapahtunut Kyllikki Saaren murha oli kansallisessa muistissa.

Bodominjärven tapaus oli jo vuonna 1960 poikkeuksellisen suuri mediatapahtuma. Syyllisiä haettiin niin saksalaisesta maahanmuuttajasta Assmanista kuin myös järven alueella asuneesta häiriintyneestä kioskinpitäjästä. Edellisellä oli Stasi-tausta, natsimenneisyys ja sotavankeus Neuvostoliitossa. Jälkimmäinen teki myöhemmin itsemurhan hukuttautumalla samaan Bodominjärveen.

Poliisin esitutkinta ei aikanaan onnistunut, osittain siitä syystä, että käytössä ei ollut DNA-tutkimusmenetelmää, ja osittain siitä syystä, että rikospaikkaa ei ollut eristetty riittävän hyvin. Uteliaat toimittajat ja muut kansalaiset sotkivat rikospaikan ennen, kuin jalanjälkiä oli tutkittu ja muita tuolloisen teknisen rikostutkinnan keinoja oli käytetty. Kun johtolangat loppuivat, seurueesta eloon jääneelle Nils Gustafssonille tehtiin jopa hypnoosikoe, mikä

oli tuon ajan rikostutkinnassa ennenkuulumatonta. Sekään ei tuonut lisävalaistusta asiaan.

Kun poliisi ei päässyt kolmoismurhaajan jäljille, lehdistön ja ihmisten mielenkiinto alkoi hiljalleen hiipua, koska tapauksessa ei ilmaantunut mitään uutta. Alkoi tuntua siltä, että jutusta tulee samanlainen mysteeri kuin Kyllikki Saaren tapauksesta. Bodominjärven tapaus alkoi pikkuhiljaa painua unhoon. Lehdissä ei ollut kuin satunnaisia aihetta koskevia juttuja.

Oikeudenkäynti ja syyllisyysarvuuttelu

Vasta vuonna 2004 alkoi tapahtua, kun juttu siirtyi eläkkeelle jääneeltä tutkijalta uudelle KRP:n tutkijalle. Huhtikuun 2. päivänä 2004 julkaistiin hätkähdyttävä uutinen: Bodominjärven murhista on tehty pidätys 29.3.2004, ja nyt vaaditaan epäillyn vangitsemista lähes 44 vuotta surmatöiden jälkeen. Vangituksi osoittautui neljäs telttailleista nuorista – siis se, joka oli ainoana selvinnyt raakalaistyöstä hengissä.

Tästä alkoi Nils Wilhelm Gustafssonin puolentoista vuoden kujanjuoksu. Vaikka vangitsemisoikeudenkäynti pidettiin suljettujen ovien takana ja asiakirjat julistettiin salaisiksi, ihmeen hyvin iltapäivälehdistö oli perillä Gustafssonin vastaan esitetystä näytöstä. Poliisi ei tutkinnallisista syistä suostunut kertomaan mitään yksityiskohtia siitä, mitkä syyt johtivat pidätykseen ja vangitsemiseen. Julkisuuteen kerrottiin kuitenkin, että rikospaikalta aikanaan löytyneet DNA-näytteet olivat olleet osana tutkimuksia. Poliisia kiinnosti telttä ja lähelle murhapaikkaa kätkeyty poikien kengät. Gustafssonin vammojen laatua pidettiin lievempinä kuin aikanaan oli uskottu. Joukkotiedotus joutui kuitenkin vielä tässä vaiheessa haromaan ilmaan erilaisia spekulatioita. Viranomaistiedotuksen niukkuus pakotti median arvuuttelemaan.

Parin kuukauden kuluttua 28.5.2004 Espoon käräjäoikeus vapautti Gustafssonin tutkintavankeudesta ja jätti hänet matkustuskiellon varaan. Rikospäily oli olemassa, mutta Gustafssonin ei ollut enää syytä varoa karkaavan. Jälkien peittämisen vaaraakaan ei ollut, koska Gustafssonin kotona oli tehty kattava kotietsintä.

Alkoi viestinten välinen kilpajuoksu. Käräjäoikeuden mukaan syyte olisi tullut nostaa heinäkuun loppuun mennessä 2004, koska kolmoissurman esitutkinta oli tuolloisen tiedon mukaan melkein valmis. Heinäkuussa 2004 KRP joutui pyytämään lisää aikaa esitutkintaan, koska laboratoriotulokset DNA-näytteistä olivat viipyneet odotettua kauemmin Isossa-Britanniassa. Myös oikeustieteelliset asiantuntijalausunnat olivat myöhässä.

Vasta 24.1.2005 KRP sai kauan odottamansa DNA-analyysit englantilaisesta rikoslaboratoriosta. Analyyseistä tehtiin suomenkieliset käännökset, joiden pohjalta KRP:n laboratorio antoi loppulausuntonsa. Poliisin esitutkinta valmistui 24.3.2005. Espoon kihlakunnansyyttäjät ilmoittivat 8.6.2005 nostavansa syytteen kolmesta murhasta. Esitutkinta tehtiin siis varsin ripeästi sitten, kun juttu oli ”herätetty henkiin”.

16.8.–7.9.2005 käyty oikeudenkäynti Espoon käräjäoikeudessa oli värikäs ja nopea. Julkisuuteen ilmestyi viisi yllätystodistajaa, jotka kertoivat nähneensä Gustafssonin seurueen surmayönä tai joille Gustafsson oli myöhemmin rehennellyt surmatöillä. Kertomuksia ei voitu pitävästi vahvistaa. KRP:n päätutkija kertoi Gustafssonin suurin piirtein tunnustaneen surmatyöt ensimmäisen vangitsemisoikeudenkäynnin jälkeen. Tutkijan mukaan Gustafsson oli todennut Tikkurilan poliisivankilan sellissä: ”Tehty mikä tehty, 15 vuotta tuli.”

Iltapäivälehtien Bodom-lööpit seurasivat toisiaan. Syyllinen vai syytön -journalismi vaihteli päivittäin. Artikkeleiden otsikot eivät olleet pidättyväisiä.

Hetkeä ennen Bodomin surmia: Mustasukkaisuutta, viinaa ja seksiä (IS 25.3.)

Bodomin ensimmäinen hätäpuhelu: Humalaiset tappelivat (IS 13.4.)

Gustafssonin kengissä surmatun tytön verta (IL 13.4.)

Gustafsson asianajajalleen: Tiedän olevani syytön (IL 13.4.)

Syyttäjä: Nils Gustafsson tappoi toverinsa teltan ulkopuolelta (HS 8.5.)

Gustafsson oli mustasukkainen toisestakin työstä (IS 6.8.)

Bodom-hyponoosissa näkyivät finnitkin (IL 8.8.)

Toinen tytöistä yritti paeta Bodominjärvellä (Verkkouutiset 16.8.)

Gustafsson: Me halittiin ja suudeltiin (IS 20.8)

Yllätystodistaja: Pojat riitelivät tytöistä (IS 24.8.)

Lääkäri: Gustafsson liioitteli vammojaan (Useat mediat 26.8.)

Poliisi: Gustafsson tunnusti aiemmin henkirikokset (HS 1.9.)

Myös eläkkeellä oleva kaupunginviskaali Ritva Santavuori ja eräät muut iltapäivälehtien kolumnistit olivat ahkeria spekulatioissaan, ja verkkokeskustelu oli ennennäkemättömän vilkasta. Esimerkiksi Iltalehden verkkokeskusteluun osallistuttiin yli 100 000 kirjoituksella, ennen kuin lehti poisti Bodom-aiheen sivuiltaan. Mikään muu tema ei ollut päässyt lähellekään vastaavaa puheenvuorojen määrää. Verkosta on edelleen löydettävissä asiaan omistautuneita keskusteluryhmiä, joskin osallistuminen näkyy hiipuvan.

kuvat: Yle

Joukkotiedotuksen ohella tapauksesta kirjoitettiin kirjojakin. Jo vuonna 2003 lääketieteen emeritusprofessori Jorma Palo julkaisi kirjan ”Bodomin arvoitus”, jossa hän arveli syylliseksi saksalaista Hans Assmania pääosin niiden havaintojen mukaan, joita hän oli tehnyt tästä potilaasta toimittuaan sairaalassa amanuenssina. Oikeudenkäynnin aikana syksyllä 2005 ilmestyi vielä Ilta-Sanomien toimittajan Hannes Markkulan kirjoittama teos ”Bodomin murhat”, jossa oli paljon tietoa, jonka ei pitäisi olla julkista.

Oikeuden päätös murskasi syyttäjien teorian

Espoon käräjäoikeus julkisti 7.10.2005 päätöksensä, jolla Gustafsson vapautettiin kaikista murhasyytteistä. Käräjäoikeuden mukaan näyttö ei riittänyt Gustafssonin toteamiseen syylliseksi. Käräjäoikeus murskasi kokonaisuudessaan syyttäjien teorian Gustafssonin syyllisyydestä. Murhasyytteet hylättiin yksimielisellä päätöksellä.

Käräjäoikeuden mukaan Gustafssonin mustasukkaisuusmotiivista ei ollut näyttöä, ja siihen viitanneen, alueella niin ikään teltille, todistajan kertomusta pidettiin epäluotettavana. Puukolla oli lyöty teltan ulkopuolelta, eikä (osin puutteellisella) DNA-tutkinnalla voitu sulkea pois ulkopuolista puukotajaa, koska koko teltaa ei ollut tutkittu. Gustafsson ei olisi loukkaantuneena kyennyt piilottamaan kenkiä satojen metrien päähän teltasta taikka piilottamaan kadonneita tavaroita. Lisäksi eräs todistaja oli nähnyt aamuyöllä tuntemattomaksi jääneen henkilön poistuvan surmapaikalta.

Gustafssonin ”sellitunnustus” ei ollut riittävä syyllisyyden toteamiseen, koska sitä ei ollut kirjattu esitutkintapöytäkirjaan ja koska lausuman tarkka sisältö ja asiayhteys jäivät selvittämättä. Käräjäoikeuden päätöksen mukaan edes syyttäjien esittämä kokonaisuus ei tehnyt Gustafssonista syyllistä.

Päätös oli poikkeuksellisen yksiselitteisesti syytetyn vapauttava. Yleensä tuomioistuimien kirjoittaa syytteet hylkäävän ratkaisunsa ikään kuin negaationa syytteeseen: ”on jäänyt näyttämättä, että Gustafsson olisi syyllinen”. Tässä tapauksessa käräjäoikeus rakensi itse tapahtumankulun, jonka mukaan paikalla oli ollut viides henkilö ja jonka mukaan ”Gustafsson ei ole syyllinen”.

Päätöksen jälkeen kummankin iltapäivälehdessä lööppi 7.10.2005 oli yksiselitteinen ja täsmälleen oikea: ”Syytön!” Helsingin Sanomat kirjoitti saman täsmällisemmin: ”Oikeus vapautti Gustafssonin syytteistä”. Olin itsekin suositannut oikeudenkäynnin kuluessa julkiselle sanalle, että kaikkien on noudatettava tuomioistuimen ratkaisua. Ei pidä kirjoittaa, että ”syyte hylättiin riittävän näytön puutteessa”, vaan pitää kirjoittaa, että syytteistä vapautettu syytetty on ”syytön”. Jos joku haluaa hakea viikon kuluessa muutosta tuomioon, se on uuden uutisoinnin aihe.

Jälkipyykki ja korvausvaatimukset

Esitutkinnan johtaja ei pettynyt käräjäoikeuden ratkaisuun. Poliisi oli suorittanut laissa määrätyn esitutkinnan, koska kynnys esitutkinnan aloittamiseen täyttyi, eli oli ollut syytä epäillä rikoksen tapahtuneen. Se päätti tutkinnan, kun ei ollut enää odotettavissa uutta näyttöä tutkittavasta rikoksesta.

Syyttäjä ja asianomistajien asianajaja miettivät lainmukaisen viikon ajan, valittavako he käräjäoikeuden päätöksestä hovioikeuteen. He päättivät jättää valittamatta, ja Espoon käräjäoikeuden päätös sai lainvoiman. Syyttäjien mielestä esitetyn näytön uudelleenarviointi tuskin vakuuttaisi hovioikeutta siten, että vastaajan syyllisyydestä ei jäisi järkevää epäilyä. Sitä paitsi koko prosessi olisi pitänyt käydä uudelleen läpi, ja kaikki todistajat olisi pitänyt kuulla uudestaan. Gustafsson oli luonnollisesti ”ikionnellinen ja huojentunut” asian saamasta loppupisteestä.

Kuten oikeudenkäyntiuutisointiin näyttää kuuluvan, seuraava journalistien kysymys oli tietysti lakimiesten ahneus. Muun muassa Helsingin Sanomat otsikoi 8.10.2005: ”Bodom-oikeudesta jättilasku veronmaksajille”. Tosiasiassa Gustafssonin avustajien ja uhrien oikeudenomistajien oikeudenkäyntikulut olivat huomattavan alhaisia verrattuna muihin samantasoiisiin juttuihin. Täytyy muistaa, että juttua ei hoida yksin puolustusasianajaja tai asianomistajien asianajaja, vaan taustalla on aina useita avustavia lakimiehiä, toimistohenkilökuntaa ja usein yksityisetsiviä.

Marraskuussa 2005 uutisoitiin vielä siitä, että Gustafsson vaati valtiolta 137 000 euron vahingonkorvauksia henkisestä kärsimyksestä. Korvausvaatimus perustui kaksi kuukautta kestäneeseen pidättämiseen ja vangitsemiseen keväällä 2004 sekä sen jälkeen voimassa olleeseen samanpituiseen matkustuskieltoon kesällä 2004. Vaatimus ylitti huimasti normaalitaksat. Normaalikorvaus olisi siis ollut 6 000–7 000 euroa. Summan suuruutta perusteltiin muun muassa asian saamalla poikkeuksellisella julkisuudella ja sillä, kuinka yksiselitteinen käräjäoikeuden ratkaisu oli sen hylätessä kaikki syytteet. Teosta oli lisäksi kulunut 45 vuotta, eikä Gustafssonilla ollut rikosrekisteriä. Rikosasia oli vakavin mahdollinen – ainoa mahdollinen rangaistus olisi lähtökohtaisesti ollut elinkautinen vankeus. Gustafssonin nimi ja kasvot olivat tulleet tutuiksi koko Suomen kansalle.

Valtio korvaa vapaudenmenetyksestä mutta ei maineen menetyksestä aiheutuneen kärsimyksen. Valtiokonttori määräsi 9.1.2006 antamallaan päätöksellä Gustafssonille 19 200 euron korvaukset. Asian käsittely on vielä sikäli kesken, että Gustafsson voi kolmen kuukauden kuluessa nostaa käräjäoikeudessa kanteen valtiota vastaan. Gustafssonin saamat korvaukset ovat ennennäkemättömän suuret, joskin myös tapaus on ennennäkemätön. Vapaudenmenetykset on toista luokkaa kuin normaalisti, jos henkirikosjutun uhri muuttuu epäilyksi elinkautisen vankeuden uhalla ja jos juttu herää henkiin 44 vuoden jälkeen.

Gustafsson harkitsee korvausten vaatimista myös tiedotusvälineiltä kunnianloukkauksen vuoksi. Haasteita ei ole vielä tätä kirjoittaessa, tammikuussa

2006, haettu. Joissakin yksittäistapauksissa sellaiseen saattaisi olla hyviä syitä, joskin kokonaisuutena arvostellen julkinen sana hoiti Bodom-raportoinnin hyvin. Gustafssonin yksityiselämään tai hänen kotirauhansa piiriin ei puututtu, hänen läheisiään ei vedetty mukaan julkisuuteen ja myös itse oikeudenkäyntiä uutisoitiin yleensä maltillisesti, tasapuolisesti ja vihjailematta syyllisyyden suuntaan kesken oikeudenkäynnin.

Poliisiakin moitittiin veronmaksajien rahojen haaskaamisesta. Moni toimittaja kysyi muun muassa minulta, mikä on ”henkirikostutkinnan oikea hinta”. Vastasin, että murhille ei hintalappua laiteta, vaan ne kaikki tutkitaan, maksoi mitä maksoi. Toimittajia tuntui kismittävän se, että veronmaksajien rahoja ”paloi” melkoisesti ilman, että ketään saatiin tuomittua.

Olipa Gustafssonin kotoa löydetty kotietsinnässä laittomia aseitakin, ja nyt ihmeteltiin sitä, miksi tuo asia tuotiin julkisuuteen vasta murhaoikeudenkäynnin jälkeen. Mielestäni poliisilta osoitti vain hyvää harkintaa, että kesken murhaoikeudenkäynnin ei luotu helluntaihin 1960 millään tavalla liittymättömällä asialla vääriä ennakoasenteita. Miksi olisi tuotu 2000-luvun ampuma-aserikosepäilyt keskelle 1960-luvun murhatutkintaa?

Vielä vaikeammaksi osoittautui selostaa toimittajille se, että meillä on kolme ratkaisukynnystä oikeusvaltiossa. Poliisi on velvollinen tutkimaan, kun on ”syytä epäillä”. Syyttäjä on velvollinen syyttämään, kun syytteen tueksi on ”todennäköisiä syitä”. Tuomioistuin tuomitsee, kun syytetyn syyllisyydestä ei ole ”järkevää epäilyä”. Näin yksinkertaista se on.

Sellainen järjestelmä, jossa poliisi tutkii vain ”varmat” jutut, kuuluu esimerkiksi turkkilaiseen, bulgarialaiseen, romanialaiseen, kiinalaiseen, pohjoiskorealaiseen ja venäläiseen oikeusjärjestelmään. Huolestuttavaa olisi, jos kaikki syyttäjän ajamat syytteet hyväksyttäisiin. Ei tässä mitään kummallista ole. Meillä poliisi saa jättää ani harvoin tutkimatta sille tehdyt rikosilmoitukset. Syyttäjä jättää puolestaan syyttämättä noin 25 prosenttia päättyneistä esitutkinnoista, ja tuomioistuin hylkää noin seitsemän prosenttia ajetuista syytteistä.

Asiantuntijan rooli on rajoitettu

Rikosjournalismi on vakiinnuttanut asemansa niiden 17 vuoden aikana, joloin olen toiminut yliopistolla tutkijana ja professorina. Oikeustoimittajat otetaan huomioon, ja heitä varten on perustettu tiedottajan virkoja muun muassa ylimpiin tuomioistuimiin. Yliopistolla ”ulkoinen vaikuttavuus” on yksi tuloksellisuusmittari, ja huhupuheiden mukaan joku pienipalkkainen

virkamies on asetettu seuraamaan sitä, kuinka paljon yliopiston professorit ovat julkisuudessa kommentoimassa juttuja. Median volyyymi on kasvanut, ja joukkotiedotusvälineitä on valtavasti. Jokainen niistä haluaa oman ja itse hankkimansa lausunnon, eikä STT:n juttujen julkaiseminen tunnu riittävän niille.

Ensinnäkin, asiantuntijan rooli tässä tapauksessa oli erittäin työläs. Vastasin kolme viikkoa kestäneen Bodom-oikeudenkäynnin aikana – myös sitä ennen ja sen jälkeen – puhelimesta ja kameroiden edessä päivittäin keskimäärin ehkä kuuteen kyselyyn. Haastatteluja pyydettiin myös Ruotsista, Norjasta, Virosta ja Saksasta. Nämä kuusi kyselyä veivät työpäivästäni kolme tuntia joka päivä. Miettikääpä itse, mitä merkitsee valmiiksi kymmentuntisen työpäivän venyttäminen noin 13-tuntiseksi ilman ylityökorvausta. Bodom ei myöskään ollut tuolloin ainoa mediaa kiinnostanut oikeudenkäynti.

Toimittajilta pyydän nöyrästi: miettikää jo etukäteen täsmällisesti, mitä haluatte kysyä. Sellaiseen kysymykseen, että ”miltä tämä vaikuttaa”, on vaikeaa antaa vakavasti otettavaa vastausta. Puhelimitse annettuja puolen tunnin rikosoikeuden peruskursseja on turhauttavaa antaa – niin luennoitsevalle asiantuntijalle kuin kuuntelevalle toimittajallekin. Miksi emme sitten järjestä ammattilypeille oikeustoimittajille rikosoikeuden peruskurssia vaikkapa Journalistiliiton, Ylen, Helsingin Sanomien tai AlmaMedian suojissa? Siksi, että toimittajat eivät olleet kiinnostuneita, kun koulutusta heille tarjottiin vuonna 2000. Tarjous on edelleen voimassa.

Ajankäytön ohella asiantuntijan roolissa on toinenkin ongelma. Ei näytä hyvältä, jos puolueeton asiantuntija salaa sen, että on ollut asian valmistelussa mukana toisen asianosaisen kanssa. Jos olen esimerkiksi avustanut jompaakumpaa osapuolta esitutkinnan aikana antamalla asiantuntijalausannon tai -muistion, en kommentoi tapausta lainkaan – tai ainakin haluan, että avustajan rooli todetaan jutussa. Tässä tapauksessa olin antanut KRP:lle lausunnon syyteoikeuden vanhentumisesta enkä siksi halunnut erikseen siinä kysymyksessä esiintyä joukkotiedotuksessa asiantuntijana, ellei rooliani esitutkinnassa mainittu.

Kolmanneksi, oikea asiantuntija ei ota kantaa keskeneräisen jutun näyttökysymyksiin. Sellaisiakin ”asiantuntijoita” näkyi meillä valitettavasti esiintyvän, mutta minusta se oli suullisen ja välittömän oikeudenkäyntimenettelyn herjaamista. Oikeudenkäyntiuutisoinnin aikaistuminen on selkein muutos rikosjournalismissa. Toimittajat halusivat tietysti kesken tuomioistuinmenettelyn kannanottoja esimerkiksi siitä, ”kumpi on vahvoilla”. Tällaiseen kysymykseen oikea asiantuntija ei anna vastausta.

Neljänneksi, yliopistoilla ei ole tapaohjeita julkisuudessa toimimisesta. Oikeudenkäynnin lopputuloksen ennakoiminen julkisuudessa ei kuitenkaan saa olla asiantuntijoiden tehtävä, vaikka työpaikkojen kahvipöytäkeskusteluissa Bodom-tuomion veikkaaminen varmasti olikin yksi oikeudenkäyntipäivien kiihkeimmistä puheenaiheista. Myös asiantuntijoiden kahvihuooneissa.

Suuntaa tälle kannalleni saan journalistin ohjeiden kohdasta 35, jonka mukaan oikeudenkäynnin aikana toimittajan ”ei pidä asiattomasti pyrkiä vaikuttamaan tuomioistuimen ratkaisuihin eikä ottaa ennakolta kantaa syyllisyyteen”. Suomen Asianajajaliiton tapaohjeiden 40. pykälän mukaan asianajaja ”ei saa pyrkiä vaikuttamaan tuomarin ratkaisuun epäasiallisin keinoin eikä epäasiallisesti julkisuuteen vedoten pyrkiä ennen asian ratkaisemista luomaan päämiehensä asialle otollista mielialaa”. Apulaisvaltakunnansyyttäjä puolestaan katsoi päätöksessään 28.9.2005, että syyttäjän ei tule käydä oikeutta julkisuudessa tuomioistuinmenettelyn rinnalla: ”On tärkeää, että kaikki syyttäjät vaalivat kohdaltaan asioiden käsittelyrauhaa tuomioistuimissa.” Lausunto viittaa jyvaskyläläisen kihlakunnansyyttäjän kärjekkääseen julkiseen kritiikkiin Espoon kihlakunnansyyttäjänvirastoa ja KRP:tä kohtaan Bodom-tapauksen tutkinnassa.

Näillä rajauksilla toimittaessa voidaan kenties välttää kritiikki ”lausuntoautomaateista” ja ”päivystävistä professoreista”. Vastaan mieluummin toimittajien kysymyksiin, mutta vain edellä mainituin reunaehdoin. Asiantuntija tuntee käsiteltävänä olevan ongelman, mutta ei itse juttua. Jos siis halutaan räväköitä lausumia siitä, miten juttu tulee ratkaista, ei tule kääntyä professorin, syyttäjän tai asianajajan puoleen. Sen sijaan itse asianosaisella ei ole sellaiseen esteitä kertoa omaa käsitystään asiasta. Näin tiedän myös tehdyn. Tosin näissä tapauksissa on usein kyse sellaisista talousrikoksista, joissa päämiehillä on omat mediakonsulttinsa. Murhajutussa epäilty haluaa usein vain olla rauhassa julkisuudelta.

Asiantuntijan asemasta annettakoon vielä kaksi kiitosta journalisteille. Journalistin ohjeiden kohdan 16 mukaan haastateltavan ”tulee aina saada tietää, onko keskustelu tarkoitettu julkaistavaksi vai ainoastaan tausta-aineistoksi”. Tämän seikan asiantuntevat oikeustoimittajat ilmoittavat ensimmäiseksi haastattelupuhelussaan, ja asiantuntija tietää, missä ominaisuudessa keskustelu käydään.

Lisäksi kohdan 17 mukaan haastateltavan ”pyyntöön tarkastaa lausumansa ennen julkaisemista on yleensä syytä suostua, jos se toimitusteknisesti on mahdollista”. Jos olen havainnut, että toimittaja ei ymmärrä, mistä on kysymys, olen pyytänyt tekstin sähköpostiini lupauksin tarkistaa sen välittö-

mästi viestin saavuttua. Tekstistä toki päättää toimittaja, mutta jos vaikkapa ero ehdollisen vankeuden, ehdonalaisen vapauden ja ehdonalaisen vapauden menettämisen välillä on epäselvä, lukevan yleisön nimissä on minusta paras tarkistaa juttu ennen sen menemistä painoon. Tässäkin suhteessa jokainen toimittaja, jolle tarkistuspyynnön olen tehnyt, on ollut pelkästään tyytyväinen siihen, että haastateltava tarkistaa tekstin.

Sen sijaan ongelmia voi joskus olla kohdan 15 tarkoittamassa vaatimuksessa, jonka mukaan ”otsikoille, ingresseille, kansi- ja kuvateksteille, myyntijulistelle ja muille esittelyille on löydyttävä sisällöstä kate”. Joskus haastateltava katsoo, että otsikossa vedetään ”mutkat suoriksi”. Omalle kohdalleni näitä tapauksia ei kuitenkaan ole sanottavasti sattunut, etenkin kun ottaa huomioon otsikon pituusrajoitukset.

Uutisoinnin visuaalistuminen ja aikaistuminen

Mikään ei ole niin hyvä uutinen kuin jatkokertomus, johon saa päivittäistä hyvää kuvamateriaalia. Nykyään rikosprosessi on tällainen kertomus. Rikosprosessi on vuodesta 1997 alkaen keskitetty siten, että käräjäoikeusmenettely käydään alusta loppuun ilman lykkäyksiä. Aikaisemmin uutinen kuoli, kun juttua lykättiin ensimmäisen käsittelypäivän jälkeen noin kuukaudella ilman mitään suurempaa syytä. Kuvamateriaaliakin saa nykyään päivittäin käräjäoikeuden odotustilasta, ellei peräti kärjäsalista. Ruotsissa jo käytössä olevia kärjäsalipiirtäjiä meillä ei taida vielä paljoa olla.

Toimittajat pyrkivät tyhjentämään pajatson jo esitutkintavaiheessa tai viimeistään oikeudenkäynnin kuluessa ennen tuomiota. Julkisuuslainsäädäntö on tässä suhteessa vanhakantainen. Suomessa esitutkintamateriaali tulee pääsääntöisesti julkiseksi silloin, kun syyte on luettu, eli pääkäsittely on alkanut. Muualla julkisuus alkaa siitä, kun syyttäjä on jättänyt haastehakemuksen käräjäoikeuteen. Toisaalta esimerkiksi tässä tapauksessa syyttäjä julkisti esitutkintapöytäkirjan ja muun muassa siihen liittyneet videotallenteet kuulusteluista jo haastehakemuksen aikaan – ja hyvä niin. Jos laki on jäykkä, siinä olevat pienetkin joustot julkisuuden lisäämiseksi on käytettävä hyväksi.

Ylipäätään katson, että esitutkintamateriaalin salassapidossa on menty liian pitkälle. On selvää, että esimerkiksi rikoksen uhria ja nuorta rikosten tekijää pitää suojella julkisuudelta, mutta näissäkin tapauksissa voitaisiin harvita tarkemmin sitä, miltä osin materiaali julistetaan salassa pidettäväksi. Kyse ei ole joko–tai-ratkaisusta. Muun muassa perustuslain ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen vaatimus ”keinojen yhdenvertaisuudesta” (*equality*

of arms) oikeudenkäynnistä suorastaan edellyttää sitä, että epäilty tai syytetty voi myös puolustaa itseään mediassa. Se, mikä salaiseksi julistetaan, on kaikkein kiinnostavinta uutismateriaalia, vaikka salaiseksi julistamiselle ei olisi ollut kestäviä perusteita.

Lisäksi oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain 9. pykälän mukaan esimerkiksi vangitsemisoikeudenkäynnissä kertynyt aineisto voidaan määrätä salassa pidettäväksi. Syytetty ja hänen asianajajansa ovat siten rangaistuksen uhalla velvollisia olemaan asiaansa kommentoimatta ”enintään syyteasian käsittelyyn asti taikka kunnes asia on jätetty sillensä”. Siis samaan aikaan, kun poliisi saa antaa ahkerasti tiedotteita pakkokeinojensa tueksi, epäillyn tai ainakin hänen asianajajansa on oltava hiljaa.

On kysytty myös sitä, toimiko poliisi Bodom-julkisuudessa oikein. Esitutkintalain 49. pykälän mukaan tietoja saa antaa julkisuuteen siten, ”ettei ketään aiheuttomasti saateta epäluulon alaiseksi ja ettei kenellekään tarpeettomasti aiheuteta vahinkoa tai haittaa”. Tällaisia ylilyöntejä en itse havainnut tapahtuneen, joskin seurasin joukkotiedotusta vain hyvin pieneltä sektorilta. Tosin media näkyi ylitulkitsevan aika ajoin poliisin lausumia ja otsikot laadittiin melko vapaalla kädellä.

Poliisin tiedotuksessa ainoa kysymysmerkki jäi siihen, kuka tiedotti. Esitutkinta-asetuksen mukaan poliisin tiedottamisesta vastaa yksiselitteisesti tutkinnanjohtaja tai tämän esimies. Bodom-tapauksessa ei aina ollut täysin selvää, että tutkinnanjohtaja olisi antanut luvan levittää tietoja medialle. Avoimeksi jää, kuka siis kertoi asian yksityiskohdista joukkotiedotukselle ilman esitutkintalain valtuutusta.

Mitä Bodomista opittiin: plussat ja miinukset

Gustafsson on syytön, ja nyt tulee miettiä, miten Bodom-julkisuuteen tulisi vastedes suhtautua. Onko oikein, jos verkon keskusteluryhmissä ja blogeissa tulevaisuudessakin spekuloidaan siitä, oliko Gustafsson sittenkin syyllinen? Minusta tässä ei ole ongelmaa – kukin toimii omassa roolissaan, kuten edellä totesin. Bodom-tapauksessa poliisi tutki, syyttäjät syytti ja tuomioistuin hylkäsi syytteen – kukin omalla näyttökynnyksellään. Ihmiset keskustelevat nyt omalla ”tuomitsemiskynnyksellään” – kunhan eivät loukkaa toisen kunniaa.

Sellaisen virheellisen vihjauksen esittäminen toisesta, että teko on omiaan aiheuttamaan kärsimystä kohteelleen tai häneen kohdistuvaa halveksuntaa, on rikoslain mukaan rangaistavaa. Pääsääntöjä on kaksi. Epäiltyä tai syytettyä ei saa sanoa eikä vihjata syylliseksi. Lisäksi uutisoinnin pitää olla tasapuolista,

eli aina pitää ottaa esille sekä syyllisyyttä tukevat että sitä vastaan puhuvat seikat. Tässä tilanteessa Bodom-tapaus on loppuun käsitelty. Suhtautuisin jopa aikaisempien julkaisujen referoimiseen erittäin varovaisesti.

Bodomin tyyppisissä *never ending story* tapauksissa kaikilla osapuolilla pitää riittää malttia, oli kyse sitten poliisista, toimittajista, asianosaisista, asianajajista tai asiantuntijoista. Pelkkä inhimillinen uteliaisuus ei riitä uutisen perusteeksi. Uutisoinnin etupainotteisuus ei ole ollut eikä saa olla jatkossakaan itseisarvo. Asiat selvitetään, ja ne selviävät omassa aikataulussaan.

Mutta jos asialla on yhteiskunnallista merkitystä – ja sitä Bodom-tapauksella mielestäni oli – kaikkien asianosaisten tulee ymmärtää myös vastuunsa virkamiehinä tai yksityishenkilöinä siten, että heillä on paitsi oikeus, myös velvollisuus tiedottaa yleistä kiinnostusta herättävistä teemoista. Bodom-tapauksen opetukset voi mielestäni tiivistää seuraaviin plussiin ja miinuksiin:

- + Enimmäkseen uutiset olivat sävyltään tasapainoisia, eli sekä syytteen tueksi että sitä vastaan puhuvat seikat tasapuolisesti esille ottavia.
- + Useimmiten vastaajan kunniaa ei loukattu – syytettyä ei sanottu syylliseksi eikä muutoinkaan vihjattu syyllisyyteen kesken oikeudenkäynnin. Poikkeuksiakin tosin oli.
- + Vastaajan kotirauhaa ei rikottu, eli hänen asuntoaan ei kuvattu eikä hänen pihalleen tunkeuduttu kiellon vastaisesti.
- + Vastaajan yksityiselämään puututtiin maltillisesti, eli hänen elämänsä yksityiskohtia ei urkittu liikaa.
- + Vastaajan läheisten henkilöllisyyttä tai yksityiselämään kuuluvia tietoja ei uutisoitu.
- + Oikeudenkäynnin todistajat jätettiin valtamediassa rauhaan. He olivat oikeudenkäynnissä vasten tahtoaan, ja olisi ollut kohtuutonta, jos he vasten tahtoaan olisivat joutuneet julkisuuden henkilöksi.
- + Asiantuntijaa kohdeltiin tapaohjeiden mukaisesti kertomalla hänelle, ollaanko häntä haastattelemassa vai hakemassa taustatietoa, ja tarjoamalla mahdollisuus jutun tarkistamiseen selasta tarvittaessa.

- Lööpeillä ja jutun otsikoilla ei aina ollut katetta juttujen sisäl-
lössä. Etenkin lööpeissä liioiteltiin asian etenemistä ja ennakoitiin
asian lopputulos yksipuolisesti.
- Lööpit olivat erityisesti oikeudenkäynnin aikana poukkoilevia.
Yhteensä noin 30 lööpistä kolmanneksessa vihjattiin syyllisyyden
puolesta, kolmanneksessa taas syyttömyyden puolesta. Lopuissa ei otettu
kantaa.
- Uutisoinnin etupainotteisuus oli välillä liiallista, kun uutista yritettiin
kirjoittaa täysin puutteellisen tiedon ja nimettömien lähteiden epä-
määräisten ”tietojen” varassa. Tuossa tilanteessa asiantuntijan asema on
erityisen vaikea, kun hänen pitäisi kommentoida jotakin, jota kommentoimalla
hän vain vahvistaa toimittajan ennakoasenteen oikeellisuuden – oli hän sen
kannalla tai sitä vastaan.
- Asiantuntija ei ota kantaa oikeudenkäynnin kuluessa näytön arviointiin –
eikä oikeana asiantuntijana sitä voikaan tehdä, koska ei ole paikalla seuraamassa
oikeudenkäyntiä. ”Kumpi on nyt vahvoilla” kysymyksiä ei kannata asiantuntijalle
esittää.
- Toimittajat valmistautuivat aika ajoin puutteellisesti – jos lainkaan –
haastatteluihin. Netistä on löydettävissä kymmenessä minuutissa perustiedot
niistä rikosoikeudellisista kysymyksistä, joista monet toimittajat katsoivat
asiakseen pyytää minulta puhelimesta yksityisopetusta. Aika ajoin vaikutti
siltä, että toimittajalla ei ollut mitään käsitystä siitä, mikä on hänen kysymyksenasettelunsa,
ja hän toivoi, että asiantuntija sellaisen hänelle antaisi.

OTT Ari-Matti Nuutila on rikosoikeuden professori Turun yliopistossa.

